

David Pestroiu

CONSIDERAȚII ASUPRA DIALOGULUI RELIGIOS ÎN EUROPA DE AZI

Abstract: *Reflections on Religious Dialogue in Today's Europe.*

In today's Europe, where a pluralist religious environment prevails, the need for dialogue is unavoidable. Europe not only provides the conditions for this pluralism but also upholds a system of global values, rights, and fundamental freedoms that define an advanced society. However, significant threats such as secularism, communism, and self-sufficiency challenge European society. Christianity, through its major branches—Orthodox, Catholic, and Protestant—can offer effective solutions to these challenges through religious dialogue. The exchange of ideas and values in a multicultural environment like Europe must center on faith in Jesus Christ, who was sacrificed and resurrected for all humankind.

Keywords: *Dialogue, Religions, Europe, Pluralism, Post-Modernity*

Societatea europeană contemporană se definește, în primul rând, ca o comunitate animată de valori comune, precum drepturile și libertățile fundamentale, dar în esență pluralistă. Mozaicul etnic ce stă la baza formației ei dă mărturie asupra diversității culturale și religioase din spațiul european. Pluralismul nu trebuie să fie considerat, însă, ca fiind un factor centrifugal, ci mai cu seamă integrator. Iar cel care oferă șansa reală a cunoașterii reciproce, netezind asperitățile trecutului istoric conflictual, este dialogul intercultural și interreligios.

Într-o societate pluralistă, dialogul este vital. Culturi și religii deopotrivă încearcă evaluări reciproce asupra raportării lor la valori perene, pentru a dezvolta apoi un limbaj comun: limbajul toleranței, al înțelegerii și bunei vecinătăți. Există, în acest context, pericolul asimilării și al sincretismului. Din păcate, acest pericol este potențat de factori globali, precum secularizarea, care produce nivelarea conștiințelor.

Din cele mai vechi timpuri, religiile s-au poziționat în stări antagonice, beligerante. Ura religioasă s-a promovat atât între mari sisteme

religioase (de pildă, între creștinism și islam), dar mai cu seamă între diferitele grupuri din interiorul religiilor ca atare. Potrivit lui W.E. Swing, în toate religiile mari există o poruncă expresă de a evita contaminarea cu alte divinități, cel puțin, și de a-i persecuta cât mai mult pe avocații celorlalte religii¹. Fărămișarea religioasă, precum și amintirea nu prea plăcută a unui trecut dezonorant al luptelor în numele credinței, fac din înfăptuirea dialogului interreligios o provocare dificilă.

Punctul de plecare în dialogul interreligios este constatarea pluralismului și o raportare corectă la acesta. Există tot mai accentuată tendința unui periculos relativism, prin care se acreditează ideea că toate formele religioase sunt căi ce conduc la același Dumnezeu. Pentru creștini, este de neconceput formularea unui sistem religios veridic fără a avea în centrul său pe Iisus Hristos, Adevărul absolut. Există, apoi, pericolul exclusivismului: pentru cardinalul Suenens, „nu diversitatea e rea, ci diversitatea care alunecă în exclusivism”². Religiile sunt privite ca forme periculoase de idolatrie. De la Karl Barth, care face distincție netă între *religie* și *credință*, și până la Knitter, care postulează celebrul dicton „Hristos împotriva religiilor”, exclusivismul încurajează un tip de fundamentalism religios, oarecum asemănător extremismelor islamice. Pe de altă parte, dacă considerăm creștinismul drept singură religie revelată, trebuie să arătăm că sacrificiul lui Hristos are caracter universal, fiind singur în măsură să ofere șansa mântuirii.

Față de relativismul pluralist și exclusivismul discreționar, există un concept plin de speranță, care oferă șanse unui dialog real: este vorba de inclusivism. După Conciliul II Vatican, în catolicism s-a vorbit despre celelalte religii ca având soluții latente de salvare. Vorbind despre *credința implicită* existentă în alte religii, Karl Rahner accentuează o lucrare tainică a harului, chiar în lipsa acceptării lui Hristos ca Mântuitor. Astfel, se definește un concept nou: creștinismul anonim sau latent, care-și reclamă cu necesitate dorința de a fi scos la lumină.

În acest ultim caz, dialogul interreligios se circumscrie demersurilor misionare mai largi, desfășurate de către comunitățile creștine, care includ evanghelizarea, convertirea și viața în Hristos, spre starea de desăvârșire

¹ W. E. Swing, *Crearea Organizației Religiilor Unite*, trad. A.u I. Stan, cu o prefață de Ion Popescu, București: Gnosis, 1999, pp. 57-58

² L. J. Suenens, "Comment surmonter les polarisations inutiles dans l'Eglise", *Concilium* 88, 1973, p. 117.

din împărăția lui Dumnezeu. Pr. prof. Ion Bria arată că „teologia ortodoxă operează în dialogul teologic, bilateral sau ecumenic, privind unitatea Bisericilor cu anumite concepte și noțiuni ecclesiologice: Biserica locală, Biserica universală, pentarhia, iconomia, sinoadele ecumenice”¹. Astfel, se fixează cadrul corespunzător adecvat. La polul opus, pentru unele din confesiunile de astăzi, „monologul, porunca, impunerea, amenințarea nu fac alt ceva decât să nu se poată respecta chipul lui Dumnezeu în om, sufletul omului”².

Un punct de plecare în abordarea dialogului interreligios este sugerat de către Anca Manolache în transformarea de mentalitate: „noi nu mai avem, în mod curent, aptitudinea de a ne recupla la dimensiunea noastră „seniorială”, transcendentă. Părem să fi uitat aproape că acesta e, în fond, țelul fiecărei religii. Dar putem, cel puțin, credita această posibilitate: putem lua act, putem cerceta, putem încerca să ne deschidem intelectual spre filozofiile vizionare, spre doctrinele metafizice și spre experiențele contemplative ale tradițiilor care vorbesc despre dobândirea unei asemenea dimensiuni. Ne putem îndrepta, prin studiu, spre verticala transcendentă, locul unde tema universalității religiilor se pune în mod propriu”³.

Dialogul interreligios se circumscrie unor reguli prestabilite. Prima dintre ele este respectul reciproc, care determină considerarea partenerului de dialog nu ca pe un posibil convertit, ci ca pe un egal. Acest lucru presupune o stare de cheneză ecleziologică și, implicit, negarea oricărei forme de prozelitism. Este permisă rugăciunea comună, atâta vreme cât se cuprind în ea valori asupra cărora s-a ajuns la un acord. Sunt acceptate întrebările, interpelările, dar trebuie evitate polemicile. Este de dorit ca principiile definitorii pentru fiecare confesiune participantă să fie expuse sintetic și cât mai exact, iar persoanele implicate să aibe atât competența, cât și autoritatea necesară, în baza unui mandat stabilit de conducerea ierarhică.

Chiar dacă regulile ar fi respectate, nu putem trece cu vederea faptul că există unele dificultăți reale în abordarea dialogului. O primă problemă este de natură ontologică. Dialogul însuși este extrem de fragil. Se discută

¹ I. Bria, *Destinul Ortodoxiei*, București: E.I.B.M.B.O.R., 1989, p. 179

² P. I. David, *Ecumenismul – un factor de stabilitate în lumea de astăzi*, București: Gnosis, 1998, p. 323

³ A. Manolache, *Europa și întâlnirea religiilor: despre pluralismul religios contemporan*, Iași: Polirom, 2005, p. 35

mult despre dialog, dar se dialoghează puțin și steril. Lipsește antrenamentul dialogului, disponibilitatea spre dialog. Diferitele confesiuni creștine trebuie să înțeleagă necesitatea dialogului, să identifice căi de comunicare atât între ele însele, cât și cu alte religii cu care vin în contact.

O altă problemă o constituie înțelegerea misiunii specifice fiecărei confesiuni, în contextul apariției și dezvoltării sale pe plan local, dar și a extinderii la scară universală, consecință firească a globalizării. Sentimentele religioase se întrepătrund cu tradițiile etnografice, cu ansamblul de valori ale culturilor locale, animând adeseori idealurile naționale. Acestea pot fi puse în valoare într-o Europă unită, ca simboluri ale pluralismului, marcând identitatea proprie fiecărei regiuni, națiuni și culturi.

În sfârșit, cea de-a treia provocare - și cea mai importantă - este cea legată de finalitatea dialogului. S-a depășit deja faza incipientă, a ecumenismului promotorilor exaltați ai unirii ecleziale sincretice. Observația corectă a faptului că dialogurile nu vor putea aduce prea curând unitatea religioasă i-a determinat pe mulți să reitereze teza inutilității acestora. Față de această capcană, trebuie să arătăm că religiile în general și Bisericile Creștine în special trebuie să își adapteze discursul la problemele umane globale: secularizare, nihilism, criza morală, criza ecologică, inechități sociale, violențe și abuzuri, șomaj, sărăcie, exploatare etc.

Cardinalul Francis Arinze fixează câteva dintre obiectivele dialogului religios: „Dialogul interreligios îl ajută pe fiecare participant să sporească în credința sa proprie, atunci când întâlnește pe cineva din altă religie și își confruntă, cu persuasiune, adevărurile de credință proprii cu idei potrivnice. Dialogul dintre religii poate promova cooperarea în societate și poate îmbunătăți înțelegerea mutuală și respectul dintre popoare”¹. Reține atenția faptul că acest autor acordă un rol extrem de important vieții spirituale, socotită drept cadru esențial al realizării unor dialoguri religioase eficiente: „În dialogul dintre credințele religioase, ca și în procesul de inculturație, misionarul, teologul sau comunitatea creștină, dimpreună cu Duhul Sfânt, acționează ca parteneri. Întotdeauna, există o strânsă colaborare între acești factori: Duhul Sfânt este factorul intern, care ghidează eforturile factorilor externi ai evanghelizării. Tehnicile și eforturile umane în privința inculturației și dialogului dau rezultate numai datorită lucrării tainice a Duhului; de asemenea, numai Duhul transformă inimile oameni-

¹ F. C. Arinze, *The Church in Dialogue. Walking with Other Religions*, San Francisco: Ignatius Press, 1990, p. 51

lor, conștiințele lor și atitudinile (metanoia), astfel încât să poată deschide calea adevăratei inculturații și dialogului sincer.”¹.

James Kroeger, în excelenta sa operă *Living Mission*, identifică patru moduri de desfășurare ale dialogului religios, oferind, așa cum era de așteptat, cea mai mare atenție vieții spirituale, ca experiență trăită: ”1. Dialogul veții (în care oamenii se străduiesc să trăiască într-un spirit al deschiderii și bunei vecinătăți, împărtășindu-și bucuriile și necazurile, preocupările și toate problemele lor umane); 2. Dialogul acțiunii (în care atât creștinii, cât și necreștinii colaborează în favoarea dezvoltării universale și libertății popoarelor); 3. Dialogul schimburilor teologice de opinii (în care specialiștii încearcă să adâncească înțelegerea moștenirii religioase a fiecăruia și să-și aprecieze în mod reciproc valorile spirituale); 4. Dialogul experienței religioase (în care persoane diverse, obișnuite cu tradițiile lor religioase, își împărtășesc bunurile lor spirituale, în perspectiva rugăciunii și contemplației comune a credinței, căi de căutare a Dumnezeuului celui absolut)”².

Pentru a vorbi coerent despre un *inter-faith dialogue*, va trebui să clarificăm mai întâi coordonatele unui *intra-faith dialogue*. În cazul Europei, continent aflat sub definiția culturală a creștinismului, vom analiza aspectele unei ontologii a dialogului dintre ramurile creștine. Există, după cum se știe, organisme ecumenice prestigioase, precum Consiliul Mondial al Bisericilor sau Conferința Bisericilor Europene. Mulți dintre membrii acestora s-au angajat și în dialoguri bilaterale. Important este faptul că „Unitatea dialogală își trage seva din unitatea Bisericii, care nu este o consecință a gândirii, ci un reflex al unității mistice a Sfintei Treimi”³. Temeiul dialogului îl constituie, așadar, iubirea desăvârșită, după model trinitar: „În Biserică, totul este dominat de dragoste. Toate distincțiile sunt distincții ale harului. Nu sunt distincții de natură juridică, ci au o autoritate spirituală”⁴. Manifestând acest tip de iubire, constatăm că s-au făcut pași importanți în vederea realizării unor punți de comunicare între Biserici: încetarea stărilor conflictuale și privirea celorlalți ca parteneri, și nu ca

¹ *Ibid.*

² J. H. Kroeger, MM, *Living Mission. Challenges in Evangelization Today*, New York, Maryknoll, Quezon City, Philippines, 1994, p. 89

³ Ierom. Teofan Mada, *Taina dialogului în gândirea Sfinților Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Grigorie de Nyssa*, Alba Iulia: Reîntregirea, 2009, p. 189

⁴ Alexandros Kalomirov, *Împotriva falsei uniri bisericesti*, trad. Dora Sereș, București: Christiana, 2005, p. 87

dușmani; informarea reciprocă privind problemele grave ale umanității: ateism, nihilism, autarhie, sărăcie, șomaj, provocări ale bioeticii, criza ecologică etc.; vizite ecumenice și schimburi de experiență dintre ierarhi, profesori, studenți, cărți, reviste și orice tip de informații; ceremonii comune, cu caracter religios, în care sunt promovate acele forme de spiritualitate care întrunesc acceptări unanime; tipărirea unor ediții ecumenice ale textelor sacre; parteneriate între unități de cult (parohii, mănăstiri); promovarea rezultatelor obținute prin mijloace de publicitate eficiente.

Desigur, acumulările de până acum ne dau speranțe, dar mai este încă destul până la a vorbi de rezultate concrete ale dialogului, mai ales în plan doctrinar. O dificultate majoră o constituie modul de raportare la însuși termenul de „Biserică”: acesta este asociat cu ideea păstrării adevărului absolut în materie de credință. De aici, tendința de a se considera, fiecare, drept „adevărata Biserică”, în timp ce partenerilor de dialog nu li se recunoaște decât cel mult o afiliere parțială la acest termen. Analizând dictonul Sfântului Ciprian, „în afara Bisericii nu există mântuire”, Mitropolitul Antonie Plămădeală consideră că aici rezidă „cel mai important dintre impedimentele la angajarea efectivă în dialogul ecumenic”¹. Din perspectivă ortodoxă, episcopul Lazar Puhalo enumeră și alte situații care fac dificilă comunicarea între Biserici: „Limitele dialogului ecumenic, în cazul nostru, ar trebui să fie fixate de *credința dată sfinților, o dată pentru totdeauna (Iuda 1,3)*, în sensul propovăduirii unei înțelegeri adecvate a Evangheliei, al mărturisirii Sfintei Tradiții și al extinderii rolului credincioșilor în direcția sfințirii creației. Implicarea și cooperarea în domeniul ecologiei, spre soluționarea problemelor justiției sociale și drepturilor omului, ar trebui realizate în cadrele doctrinelor proprii, nu în acelea fixate de ideologia socială ecumenică. Rolul Bisericii Ortodoxe în această lume este de a învăța, de a sfinți și a răscumpăra făptura”².

Constituirea Uniunii Europene a creat premisele unor noi raporturi între Bisericile Creștine ale Europei: „Tema «Europa» pare a fi, în ultimul timp, nu numai pentru politicieni, importantă, ci, din ce în ce mai mult, și pentru Bisericile Europei. Bisericile sunt chemate să-și aducă contribuția lor la acest proces. O provocare importantă pentru Biserici, cu privire la procesul complex de integrare europeană, o constituie, tocmai, acțiunea

¹ A. Plămădeală, *Ca toți să fie una*, București: E.I.B.M.B.O.R., 1979, p. 27

² Archbishop Lazar Puhalo, *The Limits of Ecumenical Dialogue*, in vol.: *Libertate și responsabilitate. Inițiative și limite în dialogul religios*, Alba Iulia: Reîntregirea, 2009, p. 31

comună”¹. În acest sens, mitropolitul Antonie Plămădeală arată: „Confesiunile, din acest punct de vedere, nu sunt entități absolut diferite care coexistă, ci o entitate unică dezmembrată, a cărei tindere naturală și permanentă este refacerea unității. Suntem niște frați care ne-am înstrăinat, dar frați”². Pentru a încerca să încurajeze reconcilierea în misiune comună într-o Europă secularizată, Comitetul de studiu al Conferinței Bisericilor Europene a trasat unele principii directe. Primul dintre acestea subliniază faptul că „Bisericile nu trebuie să-și desfășoare activitatea misionară una în opoziție cu alta, ci mai degrabă printr-un proces de reconciliere una împreună cu și pentru cealaltă»³.

În primul rând, Bisericile au datoria de a reface rănilor spirituale ale lumii autonome, victimă a civilizației postmoderne. Pr. prof. dr. Nicolae Achimescu face o radiografie excelentă a situației actuale: „Această civilizație superindustrializată s-a îndepărtat de Dumnezeu, L-a izgonit, dar nu numai atât. Ea s-a îndepărtat mult de tot de ceea ce este ontologic, ea este antiontologică, mecanică, creează doar o lume de ficțiuni. Mecanicitatea, tehnicitatea și mașinismul acestei civilizații sunt contrare organicității, cosmicității și spiritualității oricărei existențe. Nu economia, nu planificarea sunt mecanice și fictive. Economia are, realmente, baze autentice existențiale, divine. Omul însuși are ca îndatorirea să evolueze economic. Dar ruperea economiei de spirit, ridicarea ei la rang de principiu suprem al vieții, caracterul tehnic pe care-l capătă viața, nu unul organic, prefac economia într-o lume fictivă, mecanică”⁴. Bisericile n-au voie să se retragă din interiorul acestei noi culturi cibernetice, ci au datoria de a se utiliza de tehnologii pentru transmiterea mesajului lor întregii lumi, mai cu seamă celor mai vulnerabili dintre semeni – tinerii. Un profesor de teologie ortodoxă arăta că: „Biserica noastră dreptmăritoare are posibilitatea să prezinte o înțelegere profundă a solidarității sale cu lumea, întrucât ea privește raportul dintre sfânt și profan în lumina credinței sale despre îndumnezeirea omului și transfigurarea creației”⁵. Există, apoi, o altă circumstanță nouă, determinantă pentru misiune și dialog: globalizarea. În excelentul

¹ C. Pătuleanu, *Teologia Ecumenica*, Craiova: Mitrop. Olteniei, 2006, p. 135

² A. Plămădeală, *op. cit.*, p. 56

³ *Documente internaționale referitoare la prozelitism*, Iași: Trinitas, 1998, p. 35

⁴ N. Achimescu, *Religii în dialog*, Iași: Trinitas, 2006, p. 406

⁵ I. Moldovan, *Ortodoxia misionară, stâlp de lumină în lumea contemporană*, Craiova: Mitropolia Olteniei, 2009, pp. 427-428

său studiu pe această temă, prof. G. Mantzaridis spune că „dacă Biserica Ortodoxă se va mulțumi cu o prezență și cu o mărturie convențională în lume, dacă nu va răspunde provocării contemporane cu duhul universal al lui Hristos și al Apostolilor, îl va lăsa pe omul contemporan neajutorat și va sucumba din cauza omogenizării promovate prin globalizare. Dacă, dimpotrivă, va avea curajul să promoveze în mod autocritic și cu pocăință, atât la nivelul individual, cât și la nivelul comunitar, duhul Tradiției ei, va putea să ofere adevărul sobornicității ca replică la himera globalizării”¹. De asemenea, este nevoie și de o regândire a strategiei comune a religiilor de luptă contra secularizării: două milenii de creștinism au consemnat devastatoarele ingerințe ale conducerilor politice asupra Bisericilor. Acum a sosit vremea ca Bisericile însele, prin lucrarea unei vieți spirituale autentice, să transforme lumea politică, prin reducerea efectelor autarhiei și sporirea rolului comunitar. De asemenea, Bisericile pot contribui la stoparea fenomenului naționalismului, adevărată frână asupra procesului de integrare europeană. Din păcate, la ora actuală asistăm la o recrudescență a acestui fenomen, având și un substrat religios.

Semnalăm și pericolul „celeilalte extreme”: situându-se în afara propriei religii, sau chiar pe o poziție critică față de aceasta, omul contemporan este tentat să importe cu ușurință ideologii sau doctrine ale altor spiritualități, făurindu-și propriul sistem religios sincretic. Pr. prof. dr. Gheorghe Petraru constată că „în Occidentul secularizat se petrece un fenomen straniu, anume prozelitismul religiilor asiatice ce manifestă la rândul lor o conștiință misionară și pretenția de universalitate, deși sectele de sorginte religioasă ale Orientului Extrem reprezintă în Europa sau America o vulgarizare, o trădare a esenței, a spiritului acelor religii”². Aceste noi forme de sincretism sunt chiar mai periculoase decât materialismul sau ateismul, întrucât ele generează o religie convenientă, făurită după dorința fiecăruia. Umbrela sub care se dezvoltă acestea este mișcarea New Age, adevărat „supermarket al religiilor”, unde fiecare poate împrumuta și folosi după plac orice doctrină sau practică religioasă. În Occident, manifestările religioase sincretiste au determinat și un neașteptat revirement al ocultismului, pe fondul unei tot mai accentuate opoziții față de Bisericile Tradiționale și al

¹ G. I. Mantzaridis, *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, trad. V. Răducă, București: Bizantină, 2002, pp. 180-181

² G. Petraru, *Teologie fundamentală și misionară. Ecumenism*, Iași: Performantica, 2006, pp. 341-342

promovării eresurilor vechi sau noi, doar din simpla dorință de alteritate. De aici mai este foarte puțin până la ideologizarea credinței. Un apologet contemporan al Ortodoxiei spunea: „Marele pericol care ne paște pe toți este ca nu cumva să transpunem setea noastră, dorința noastră, într-o altă formă de ideologie. Marea noastră datorie, a celor care ne aflăm în această cultură ortodoxă, este ca arta și credința să constituie forma prioritară de expresie, liberă de orice ideologie”¹.

Spiritul cultural european a dezvoltat, inițial, ideea glorificării lui Dumnezeu ca motivație a artei. Treptat, categoriile estetice s-au diversificat în stiluri creatoare noi, abandonând criteriile etice. Curând s-a ajuns la starea de opoziție fățișă, de defăimare a lui Dumnezeu, concomitent cu idolatrizarea artei în sine. Explicația acestui fapt rezidă în faptul că omul a căutat să se exprime pe sine în mod autonom, făcând abstracție de relația sa cu Creatorul său. În ziua de azi, se constată, în plus, tendința de a idolatriza știința și tehnologia, sporturi, distracții sau activități recreative și chiar pe promotorii acestora – așa-zisele „vedete”. Reacția Bisericilor n-a întârziat să apară: multe dintre ele s-au profilat pe un mesaj social evident, câștigând prestigiu doar în planul receptării prezenței lor în societate. Însă scopul creștinismului, mult mai profund, este legat de coordonata sa eshatologică; de aceea, o transformare interioară a omului este mai mult decât necesară. Contextul unei societăți consumiste generează în om dorința de a-și crea starea unui paradis propriu în viața aceasta pământească, făcând abstracție de viața cea veșnică. De aceea, Bisericile se văd adeseori împinse spre marginea vieții sociale, întrucât sunt privite ca obstacole împotriva mondializării. Valorile religioase au făcut loc, în mare parte, celor economice, inclusiv în domeniul evaluării culturilor și civilizațiilor. O astfel de mentalitate mercantilă s-a instalat și în omul postmodern, care nu se consideră afiliat niciunei instituții religioase, dar afirmă că este credincios. Expresia „believing without belonging”, pe care i-o datorăm lui G. Davie, este complet edificatoare. Falsul sincretism al omului postmodern sfârșește, în mod inevitabil, în individualism. Preluând doar anumite coordonate din diverse religii, el nu ezită să-și exprime dezaprobarea față de cele care rămân. De aici, se continuă cu dezavuarea completă a religiilor înseși, și poziționarea autarhică, deasupra lor. Devenit astfel un „dumnezeu în miniatură”, omul manifestă, adeseori, o grijă exagerată față de aspectul fizic, combinată cu o teribilă angoasă în fața suferinței și a morții.

¹ Chr. Yannaras, *Ortodoxie și occident*, București: Bizantină, 1995, p. 70.

În fața acestor provocări, să auzim părerea unui ecumenist militant: „În calitate de creștini, avem nevoie să descoperim reînnoirea simplității mesajului Evangheliei, să arătăm că bogățiile materiale în exces sunt o povară, să construim legături de comuniune pe tot cuprinsul Europei și în întreaga lume. Europa deține oportunități enorme, în măsura în care noi ne dăruim pe noi înșine, în calitate de creștini. Depinde de noi ce rol și cât de mult angajament dorim să dedicăm lumii celui de-al treilea mileniu. Avem posibilitatea de a face acest lucru încă din clipa când Hristos și-a extins misiunea sa întru noi: trebuie să mărturisim că *a fi astfel încât lumea să poată crede* este un imperativ pe care Hristos ni l-a transmis ca factor integrator pentru acest al treilea mileniu. Este important ca Europa sa-și trăiască propria credință, lucrând la transmiterea exemplului ei propriu, ca spirit al serviciului misionar pentru întreaga lume”¹.

Un domeniu public unde Bisericele se pot implica în sens constructiv este cel legislativ. Referitor la acest lucru, Cardinalul Ratzinger (actualul papă Benedict al XVI-lea) fixează patru obiective esențiale: 1. Fundamentarea dreptului pe criterii morale, implicând mai ales rațiunea și libertatea, în fața pericolului dictaturii; 2. Respectul comun pentru Dumnezeu și pentru valorile morale, chiar în spațiul public, cu toleranța necesară față de minoritatea persoanelor atee; 3. Refuzul de a considera ateismul drept condiție prealabilă a dreptului public; 4. Recunoașterea și protejarea libertății de conștiință, a drepturilor omului și a libertății științei. „Va trebui să protejăm și să dezvoltăm aceste cuceriri ale epocii moderne fără a fi în contradicție cu o rațiune fără transcendență, fără fundamente, care distruge din interior propria sa libertate”².

Europa deschide șansa dialogului religios dintre creștinism și islam, având în vedere prezența tot mai numeroasă a musulmanilor între hotarele ei. Există, pe de o parte, dorința reciprocă de cunoaștere, în lipsa urii comandată politic în trecut. Creștinii ar putea redescoperi, preluând de la musulmani, „trăirea intensă a transcendenței lui Dumnezeu, ascultarea față de voia Lui, sfiala în comuniunea cu El, mobilizarea întregii ființe psihosomatice în rugăciune”³, în timp ce musulmanii ar câștiga liniștea

¹ P. Di Majo, *Let us be renewed and walk in communion*, in vol. *Spirituality – source of reawakening and hope for Europe*, Sibiu: CEIS Publications, 2007, p. 24

² Cardinal Joseph Ratzinger; Damaskinos, mitrop. al Elveției, *Moștenirea creștină a Europei*, Iași: Trinitas, 2002, pp. 26-30

³ An. Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, București: Bizantină,

depășirii oricăror fundamentalisme. Împreună, ar putea găsi căi de rezolvare mai eficientă a stărilor de criză din societate, fie că vorbim de o criză morală, ecologică, spirituală sau economică. Din păcate, este foarte greu de dialogat cu fundamentalistii, deoarece aceștia privesc dialogul însuși ca pe un semn de slăbiciune¹.

Domeniul în care dialogul religios poate face pași importanți este cel cultural: „Indiferent de perspectiva pe care o are o comunitate asupra vieții, este important să recunoaștem numărul enorm de credințe comune, valori și altitudini pe care fiecare le împărtășește și le susține împreună cu ceilalți, de vreme ce pluralismul există pentru că diverse culturi, subculturi și fragmente de culturi se întâlnesc permanent, își schimbă sau își modifică practicile și altitudinile. Nu există cultură neatinsă sau neafectată de influența alteia. Fiecare cultură conține elemente care o leagă de altele”². În acest context, creștinismul - și în special Ortodoxia, poate să aprecieze și să preia chiar multe elemente definitorii pentru alte culturi spirituale. Dar, în egală măsură, trebuie să-și cunoască și să-și dezvolte capacitatea de a împărtăși altora propriul său sistem de valori, bazat pe Revelația divină, care culminează în Hristos, Fiul lui Dumnezeu Întrupat. Iubirea Sa jertfelică, extinsă chiar și asupra vrăjmașilor, este mai presus de orice ideologie conjuncturală, poziționată sub celebrul *do ut des*. Pendulând între exclusivismul lui Barth și inclusivismul lui Rahner, soteriologia creștină se auto-definește, inevitabil, prin dialog religios și reconsiderarea alterității. Astfel, se depășește pericolul unei confruntări sterile dintre instituții ecleziastice, prin realizarea unui schimb real între culturi, națiuni și regiuni ale Europei, fiecare păstrându-și valorile definitorii și, evident, propria identitate.

2003, p. 145

¹ Arij A. Roest Crollius, S.J., „Interreligious Dialogue: Can Be Sincere?”, in rev. *Inculturation*, XX, p. 71

² M. Himcinschi, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Alba Iulia: Reîntregirea, 2006, p. 134.